

Jordi Casanova i Roca

Dones? Homes?

Sexe i gènere, biologia i cultura

**Premi Joan Lluís Vives al millor llibre
de ciència i tecnologia 2024**

**2a
edició**

Dones?

Homes?

Jordi Casanova i Roca

Dones? Homes?

Sexe i gènere, biologia i cultura

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Col·lecció
Catàlisi

*Per a en Miquel i la Bruna, amb l'esperança,
sempre, d'un món millor.*

En tot cas, quan un tema és molt controvertit —i això passa amb tot el que es refereix al sexe—, no es pot pas esperar que se'n digui la veritat. L'única cosa que es pot fer és exposar com s'ha arribat a opinar allò que s'opina.

VIRGINIA WOOLF

Aquells que parlen tant d'«igualtat en la diferència» difícilment podrien no concedir que puguin existir diferències en la igualtat.

SIMONE DE BEAUVOIR

Un malentès bàsic que existeix sobretot en les societats modernes és que l'objectiu de la ciència és la seva aplicació i crear tecnologia, però en realitat la tecnologia i les aplicacions en són resultats col·laterals. Considero que els resultats més importants de la ciència han estat canviar les relacions de l'home amb l'univers o la manera com ell es veu a si mateix a l'univers.

JACQUES MONOD

Índex

<i>Introducció</i>	13
El sexe, l'origen	17
(Per què) dos sexes?	19
I (per què) dos sexes biològicament diferents?	21
Però com, de diferents?	25
A manera de resum	27
Biologia i organització social	29
Biologia i conducta	31
Tornem a la biologia i l'organització social	33
La construcció del gènere	35
El gènere, els drets humans i l'interès de l'espècie	39
Animals, tanmateix	43
La biologia com a excusa o la biologia com a eina?	45
Autonomia del gènere?	49
Una societat on es pugui triar	51
El dret individual a triar com a benefici social	55
A canvi de què?	59
El físic i la competició esportiva	63
La paritat com a eina, no com a fita	67
Les discriminacions són variades i sumen	71
Transgènere o transsexual?	75

Dos gèneres?	77
Gènere i identitat	79
Les dones i els homes.	81
Millor i pitjor	85
Dos sexes?	89
Errades i variants	93
Canvi de sexe?	97
El plaer sexual i la reproducció	99
El valor biològic del plaer sexual	103
Una base genètica per a la conducta homosexual?	105
Conducta homosexual, pressió selectiva i evolució	107
Formes de plaer sexual i responsabilitat individual. Les «aberracions» . .	109
I contra violació, castració?	111
Nous codis de conducta. El llenguatge	113
Qui parirà els fills? Separar la reproducció de la sexualitat?	117
<i>Epíleg</i>	121
<i>Bibliografia</i>	123

Introducció

Som dones i som homes perquè naixem dones i homes? Som dones i som homes perquè la societat ens cria com a dones i com a homes? Potser totes dues preguntes es podrien respondre amb un sí. De fet, els humans som fruit de la biologia (de com naixem) i de la cultura de la societat (de com ens criem). També és veritat que la cultura és ella mateixa fruit de la biologia i que, per tant, dir que som fruit de la biologia i de la cultura és una mica redundant. Però, així i tot, com que a partir d'un cert moment la cultura adquireix entitat pròpia i sembla que evoluciona pel seu compte, segurament ens pot ajudar a entendre la realitat pensar què ens aporta la biologia i què ens aporta la cultura. Malgrat tot, de vegades pot ser difícil saber on comencen i on acaben el pes de la biologia i el de la cultura, però és important fer la distinció: no fer-la ens ha portat moltes desgràcies als humans. Per exemple, ha portat a justificar la pràctica social de l'esclavisme tot invocant certs arguments racials de tipus biològic. O a condemnar certes pràctiques sexuals tot dient que eren contra natura.

Aquesta confusió entre biologia i cultura ha estat i és particularment conflictiva en el camí que ens porta des de la nostra naturalesa biològica com a humans femelles o humans mascles fins al paper que la societat atorga a les dones i als homes. Hem dit d'entrada que la cultura i la biologia estan íntimament lligades, però, tot i així, per entendre'ns, podríem

dir que el sexe és el fenomen que es dona en el camp de la biologia i que es manifesta en l'existència d'animals femelles i animals mascles, també en l'espècie humana. En un altre pla, podríem dir que el gènere és el rol que les societats humanes imposen, o volen imposar, als individus dones i als individus homes, respectivament. D'aquesta manera, aquí i a la resta del text, miraré de referir-me a *femelles* i *mascles* quan parli de biologia, de sexe, i em referiré a *dones* i *homes* quan parli de rols socials, de gènere.

Podria semblar que això són pures divagacions acadèmiques. Però penso que és el contrari. Històricament, de manera recurrent s'ha justificat el rol social de les dones i els homes a partir de la realitat biològica diversa de femelles i mascles. I, en la direcció contrària, per qüestionar l'estatus dels rols socials de dones i homes s'ha pretès negar la realitat biològica diversa de femelles i mascles. Considero que cal agafar el toro per les banyes i desmuntar l'argument d'un model social imposat per la biologia, però sense negar la realitat biològica, sinó sent-ne plenament conscients. Penso que no es pot deduir un determinat ordre social a partir de les nostres característiques biològiques, però penso també que qualsevol model social que no tingui en compte les nostres característiques biològiques està destinat al fracàs. Ens cal conèixer les nostres característiques biològiques i saber com operen, ni que sigui per superar els condicionants que ens imposa la biologia, com tantes vegades hem fet ja en el cas de la medicina.

Penso que només des d'un bon diagnòstic de la realitat biològica podrem enfocar eficaçment els canvis culturals per aconseguir una societat millor. De fet, el coneixement de la nostra realitat biològica pot ser un gran aliat per al canvi social i, en especial, per lluitar contra un cert relat de gènere. Així, per exemple, el coneixement dels mecanismes biològics de la reproducció és el que ha proporcionat a les dones les eines més poderoses per poder alliberar-se del rol social de meres màquines d'engendrar nous membres de la societat i donar-los l'opció d'una maternitat decidida lliurement. En canvi, de vegades sembla que el coneixement de la biolo-

gia faci por i hi hagi la temptació de falsejar la realitat biològica per presentar-la d'una manera que d'entrada sembli més propera als ideals socials que es persegueixen. Si es vol defensar la igualtat social entre els éssers humans, hi ha la temptació de menystenir les nostres diferències biològiques; si es vol defensar la llibertat, hi haurà la temptació d'amagar els condicionants biològics que arrosseguem. Així doncs, fins i tot en llegir aquest text pot ser que et trobis amb descripcions biològiques de femelles i mascles que t'incomodin, o bé perquè penses que contradiuen el paper que tu voldries per a dones i homes en la societat, o bé perquè fins i tot penses que són «injustes». Si és així, espera, no tinguis la temptació de negar la descripció de la realitat biològica. Perquè potser veuràs que serà precisament aquest coneixement biològic el que ens permetrà rebatre un «determinisme biològic». Les nostres característiques biològiques formen part de nosaltres mateixos, però precisament per això la cultura adquireix un paper tan bàsic. Perquè la cultura continua sent el millor instrument per promoure la igualtat social. I perquè els drets humans —i, per tant, els mateixos drets d'homes i dones— són sobretot el fruit d'una conquesta de la civilització, no pas la plasmació mecànica d'una realitat biològica.

Quina relació hi ha entre el sexe, biològic, i el gènere, social? A partir d'aquí, tota una llarga llista de preguntes. Només hi ha dos sexes i només hi ha dos gèneres? Per combatre la idea de rols socials diferenciats (gèneres) per a homes i dones, cal negar l'existència de característiques diverses per al sexe masculí i el sexe femení? Existeixen aquestes característiques diverses entre els dos sexes? Per fer el camí del transgènere, cal fer el camí de la transsexualitat? Per què pràcticament tots els violadors són homes? Per què quasi totes les societats humanes són patriarcals?

La meua intenció no és presentar respostes tancades a aquestes i moltes altres preguntes, sinó, més aviat, fer una aproximació al que aquestes preguntes qüestionen. Cadascú ha de fer la seva composició de lloc, però per fer-ho cal tenir la informació, conèixer les dades. Em caldrà, doncs,

referir-me a les dades biològiques, que penso que són necessàries. Veureu que aquestes dades biològiques ens ajudaran a respondre moltes preguntes, però efectivament no ens donaran ni receptes ni respostes úniques. Per això, aquest també és un text d'opinió, de com jo m'acosto a aquestes preguntes i com miro de respondre-hi. És també un text que deu molt a força xerrades i intercanvis amb amigues i col·legues: sí, sobretot dones, que pensen i treballen sobre les qüestions de gènere. A elles agraeixo moltes de les seves aportacions, que m'han ajudat a formular les visions que apareixen en el text.

Perquè el sexe precedeix el gènere, començo per fer una exposició sobre el que sabem de l'aparició del sexe en els éssers vius i les seves característiques. En aquesta exposició, destinada especialment a qui no té una formació específica en el camp de la biologia, he intentat ser prou planer perquè tothom la pugui recórrer. No us neguitegeu, doncs, els que no sou de ciències. A més, aquesta informació també ens caldrà després per poder extreure les seves repercussions en els aspectes de l'organització social. Precisament per aquesta naturalesa del text, he volgut presentar les dades biològiques de manera simplificada, i no pas fer un escrit ple de citacions i referències. Qui pugui estar interessat a aprofundir-hi pot recórrer a les revisions científiques existents i a les publicacions citades al final del llibre. De totes maneres, per sistematitzar-ne les conclusions, he afegit l'apartat «A manera de resum» (pàg. 27). Així, qui trobi aquest recorregut per la biologia massa feixuc, sempre pot prendre la drecera i dirigir-s'hi directament. D'altra banda, aquest és un text que alguns trobaran massa concís; més enllà del que aquesta característica pugui tenir de tendència particular, penso que això també pot ser degut, com a mínim en part, a la meva formació científica, en què la capacitat de síntesi és un element que ajuda a comunicar els resultats.

El sexe, l'origen

El sexe és, bàsicament, un mecanisme per a l'intercanvi de material genètic. Les primeres formes de reproducció dels éssers vius eren asexuals i molts éssers vius actuals mantenen aquest tipus de reproducció. De fet, hi ha diferents tipus de reproducció asexual, però, parlant en termes generals, la majoria dels éssers vius que es reproduïen asexualment estan formats per una sola cèl·lula i es reproduïen dividint el seu organisme per la meitat; així doncs, en aquest tipus de reproducció no es pot parlar pròpiament d'un individu progenitor i un individu fill. Abans, però, de dividir-se, aquests éssers vius dupliquen el seu material genètic, de manera que en el moment de dividir-se passen una còpia sencera de la seva dotació genètica a cadascun dels dos individus resultants. Per tant, llevat que hi hagi hagut algun error en el procés de duplicar el material genètic, els dos individus producte d'aquesta reproducció asexual tenen una informació genètica idèntica. És el que anomenem individus clònics; per entendre'ns, podríem dir que són com els bessons idèntics.

La reproducció sexual consisteix en un mecanisme diferent. En aquest cas, el material genètic d'un individu entra en contacte amb el material genètic d'un altre individu; per exemple, a través de la fusió de dues cèl·lules. També hi ha diferents tipus de reproducció sexual, però el resultat és sempre que el nou individu té la meitat del material genètic provinent d'un dels progenitors i l'altra meitat provinent de l'altre progenitor;

en la reproducció sexual sí que podem distingir clarament uns individus progenitors i uns individus fills. Per evitar que cada nou individu tingui el doble de material genètic que els seus progenitors, hi ha diferents mecanismes que assegurin que cada progenitor només passa la meitat del seu material genètic a l'individu fill. No detallaré ara aquests mecanismes perquè ens allunyarien del punt central plantejat aquí, que és que el sexe és un mecanisme d'intercanvi de material genètic que permet que els nous individus siguin diferents tant d'un progenitor com de l'altre.

No sabem exactament com es va generar aquest procés d'intercanvi de material genètic; és a dir, no sabem exactament com es va originar el sexe. De fet, hi ha força debat no només sobre quin va ser l'origen del sexe, sinó també sobre com va prosperar la reproducció sexual. El que sí que sabem és que l'aparició del sexe va comportar l'aparició de noves combinacions de material genètic i que aquestes noves combinacions van proporcionar la base per a una explosió de noves formes d'éssers vius.

(Per què) dos sexes?

Un mecanisme d'intercanvi de material genètic com el que hem descrit no necessitaria forçosament que hi haguessin diferències entre els progenitors. Podríem imaginar perfectament dos elements iguals fusionant-se, intercanviant material genètic i fins i tot generant un nou element fruit d'aquest «aparellament», sense que el mecanisme exigís l'existència de dos progenitors amb característiques físiques diferents. Ara bé, si hi ha dos progenitors, l'especialització de cadascun d'ells en funcions diferents pot representar un avantatge; aquesta especialització pot fer la reproducció més reeixida que no pas si tots els individus han de exercir les dues funcions. I en la mesura que resulti més reeixida, la selecció natural afavorirà les espècies que presentin aquesta especialització de funcions. La selecció natural no explica l'aparició de dos sexes diferents, però sí que explica la seva expansió posterior arran del seu èxit.

I si l'existència de sexes diferents pot afavorir l'èxit de la reproducció sexual, ¿podríem pensar en sistemes basats en progenitors de més de dos tipus diferents (en més de dos sexes diferents)? Potser sí, però ara com ara a la natura no els hem trobat. Això no vol dir que no els puguem trobar algun dia, o bé pot voler dir que van existir però van desaparèixer. El que sí que podem dir és que, pel que fa a la reproducció sexual, els que han tingut un èxit pràcticament universal són els sistemes basats en dos tipus de progenitors diferents, és a dir, en dos sexes. Potser per-

què els sistemes basats en dos sexes són els més eficients amb el menor cost associat.

Però si la reproducció sexual està associada a dos tipus de progenitors, a dos tipus de sexe, què passa amb els hermafrodites, aquells animals que són a la vegada mascles i femelles? L'hermafroditisme està molt estès entre els vegetals, però, en canvi, és menys comú entre els animals. I, entre els animals, segurament el cas d'hermafroditisme més conegut és el dels cargols, i també el d'algunes espècies de peixos. En aquest cas, els individus de l'espècie no es diferencien pel seu sexe: pel que fa al sexe, tots els cargols d'una mateixa espècie són iguals. Ara bé, si en alguns animals hermafrodites l'esperma d'un animal pot fecundar els seus propis òvuls (com passa amb alguns cucs), en d'altres, com ara els cargols, no es dona l'autofecundació. És a dir, un cargol no s'aparella amb si mateix, sinó que actua o bé com a mascle o bé com a femella en un aparellament amb un altre individu que actua de la manera complementària. Per tant, malgrat que els animals de les espècies hermafrodites siguin tots «iguals», no es tracta d'espècies amb un sol sexe, sinó d'espècies en què els dos sexes estan presents en el mateix individu.

Per tant, podem dir que, amb moltes varietats, en la reproducció sexual dos progenitors donen lloc a nous individus que tenen la meitat de la informació genètica de cadascun d'ells. I que un progenitor actua com un membre d'un sexe i l'altre ho fa com un membre d'un altre sexe. I si bé potser no podem respondre per què hi ha només dos sexes, sí que podem dir que, en tot cas, aquesta és la situació que la selecció natural ha propiciat pel que fa a la reproducció sexual: la d'éssers vius amb dos sexes diferents.